

BRONISŁAWA KOPCZYŃSKA-JAWORSKA

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA ZWYCZAJÓW ZWIĄZANYCH Z WYBÓREM WSPÓŁMAŁŻONKA ORAZ SPOŁECZNE FUNKCJE OBRZĘDOWOŚCI WESELNEJ *

W uzupełnieniu wypowiedzi Anny Kutrzeba-Pojnarowej oraz Ludwika Stommy chciałabym dodać kilka informacji dotyczących zakresu badań etnograficznych łódzkiego ośrodka etnograficznego. Badania te były prowadzone przez Dział Etnograficzny Łódzkiego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego, Łódzką Pracownię Instytutu Historii Kultury Materialnej Akademii Nauk oraz Katedrę Etnografii Uniwersytetu Łódzkiego. Wszystkie te instytucje pracowały przez wiele lat pod kierunkiem prof. Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej i zgodnie z jej zainteresowaniami naukowymi koncentrowały swą uwagę na społecznych uwarunkowaniach zwyczajów związanych z zawieraniem małżeństw oraz społecznych funkcjach obrzędów weselnych.

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA DOBORU WSPÓŁMAŁŻONKÓW

W omawianych badaniach starano się w pierwszym rzędzie stwierdzić, jaka jest społeczna hierarchia wartości, która decyduje o preferencjach przy wyborze współmałżonka. Badania prowadzono w różnorodnych społecznościach o zróżnicowanej strukturze społecznej i zawodowej. Na przykład we wsiach silnie spolaryzowanych majątkowo z chłopami bogatymi i małorolnymi, we wsiach zróżnicowanych zawodowo, w których spotykano rolników i robotników (Lechowa, 1960), rolników i rzemieślników czy chałupników (Lechowa, 1960), rolników i rybaków (Kucharska, 1968), rolników i pasterzy (Kopczyńska-Jaworska, 1969), flisaków i rolników lub rzemieślników (Biernacka, 1958), wreszcie we wsiach, gdzie występowali gospodarze dziedziczni i tacy, którzy dostali ziemię z parcelacji po ostatniej wojnie (Śreniowski, 1974).

Wyniki powyższych badań służyły nie tyle do naświetlenia obyczajów

* Komunikat wygłoszony na kolokwium poświęconym zwyczajom dotyczącym miłości i małżeństwa w Europie, Liège 14-20 lipca 1975.

wości związanej z wyborem współmałżonków, co do naświetlenia siły obowiązujących w grupie wzorów zachowań. Wzory te traktowano jako wskaźniki stopnia spójności społecznej i kulturowej grupy. Zakładano, że dominanta jednolitych opinii i zachowań wskazuje na silną integrację grupy, różnorodność zaś opinii na zaawansowanie procesu przemian na osi *continuum* od wsi tradycyjnej do wsi zmodernizowanej. Dominujący kierunek przemian wskazywał na tworzenie się nowych hierarchii wartości itp.

Jedynie na marginesie powyższych badań notowano formy kulturowo znormalizowanych obyczajów, jak np. form przedmałżeńskiej swobody seksualnej na Podhalu (Kopczyńska-Jaworska, 1969), egzogamii czy endogamii lokalnej (Zakrzewska, Wieruszewska, 1974). Nieco więcej uwagi poświęcono zwyczajom wyrażania opinii publicznej m. in. na temat cech osobowości kandydatów do małżeństwa (Dekowski, 1961; Wieruszewska, 1969) oraz obrzędom przejścia związanym z dojściem do dojrzałości płciowej i społecznej (Wieruszewska, 1966). Zgromadzone więc materiały dotyczące zabaw zapustnych połączonych z licytacjami dziewcząt, w czasie których zachwalano ich zalety i wytykano wady, czy zwyczajami przyjęcia do grupy dorosłych kosiarzy (zwyczaje żniwne) lub grupy kobiet zamężnych (zwyczaje zapustne).

SPOŁECZNE FUNKCJE OBRZĘDOWOŚCI WESELNEJ

Społeczne funkcje obrzędowości weselnej rozpatrywane były głównie w aspekcie roli tego obrzędu jako wskaźnika zasad integracji oraz hierarchizacji różnych grup społeczności wiejskiej.

Rozpatrywano więc rolę reprezentantów poszczególnych grup społecznych w samym rytuale weselnym (miejsce i rolę poszczególnych grup wieku, płci, grup rodzinnych pana i panny młodej, chrzestnych), udział w przyjęciu i zabawie weselnej przedstawicieli poszczególnych grup rodzinnych, krewniaczych, przyjacielskich i innych.

Obserwowane modyfikacje rytuału weselnego oraz składu zespołu uczestników wesela traktowano jako wskaźnik przemian zasad współżycia społeczności wioskowej, zmianę poziomu prestiżu poszczególnych grup, zmianę ogółu postaw społecznych.

Największy dorobek w zakresie gromadzenia materiałów analityczno-opisowych odnośnie do obrzędowości weselnej w centralnej Polsce ma Jan Dekowski (1961 b, 1964 a-b, 1965, 1966, 1967, 1973). Szczególnie dużo miejsca poświęcił Dekowski analizie symboliki obrzędu weselnego (rozplatywaniu warkocza panny młodej, wykupywaniu wianka, obrzędowości związanej z ciastem weselnym oraz ubranym drzewkiem weselnym, tzw. jabłoneczką).

Odrębne miejsce zajmują badania Marii Wieruszewskiej nad rytuałami przejścia w czasie obrzędu małżeńskiego oraz systemem kontroli spo-

łecznej, który ingeruje w życie współczesnej rodziny wiejskiej (Wieruszewska-Adamczyk, 1971).

W wyniku prowadzonych badań stwierdzono liczne regularności procesu przemian współczesnych, takie, jak: wzrost znaczenia małej rodziny, osłabienie znaczenia związków ogólnowioskowych i krewniaczych, wzrost znaczenia związków z wyboru w zestawieniu z dawniej dominującymi związkami z góry determinowanymi (Zawistowicz-Adamska, 1974). Przekształcenia uwarunkowań obrzędowości stwierdzono np. w przejściu od wymiany świadczeń na zasadzie równowagi usług (dary weselne) do manifestacji bogactwa indywidualnego (kosztowne podarki, wystawne przyjęcia) we współczesnej społeczności dysponującej pieniądzem.

Uogólnienia powyższe, traktowane jako hipotezy tłumaczące, weryfikowane są w prowadzonych nadal badaniach. Jednocześnie analiza licznych opisów obrzędów weselnych służy do odtwarzania struktury samego obrzędu oraz wyjaśniania jego znaczenia kulturowego. Te ostatnie zadania nawiązują do dawnych nurtów badawczych (Zawistowicz-Kintopfowa, 1929).

BIBLIOGRAFIA

DEKOWSKI J. P.

1961a *Siemieniec („Siemieniec”)*, Łódzkie Studia Etnograficzne (ŁSE), t. 3, s. 69-78.

1961b *Obrzędy i zwyczaje weselne w Załęczu Wielkim*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, Seria Etnograficzna (PIMAiE SE), z. 5, s. 119-134.

1964a *Obrzędowy kołacz na weselu południowo-zachodniego Mazowsza*, ŁSE, t. 6, s. 116-123.

1964b *Najważniejsze zwyczaje i obrzędy wesela łączyckiego*, PMMAiE SE, z. 8, s. 199-226.

1965 *Współczesne wesele łaznowskie*, PMMAiE SE, z. 9, s. 99-136.

1966 *Obrzędowe obnoszenie i kupno panińskiego wianka na weselu opoczyńskim*, „Literatura Ludowa”, R. 10, z. 2-3, s. 11-20.

1967 *Z badań nad obrzędowością weselną we wschodniej części powiatu piotrkowskiego*, PMMAiE SE, z. 11, s. 111-131.

1973 *Rozpleciny w obrzędowości weselnej Polski środkowej*, PMMAiE SE, z. 17, s. 47-59.

BIERNACKA M.

1958 *Kamieńczyk — osada flisacka*, [w:] *Studia i materiały do historii kultury wsi polskiej w XIX i XX w.*, Wrocław, s. 311-388.

KOPCZYŃSKA-JAWORSKA B.

1969 *Tradycyjna gospodarka sezonowa w Karpatach Polskich*, Wrocław.

KUCHARSKA J.

1968 *Tradycyjna organizacja rybołówstwa zespołowego na Wybrzeżu Kaszubskim*, Wrocław.

1971 *Przemiany struktury społeczno-zawodowej wsi kaszubskich w XX w.*, Wrocław.

1974 *Wpływ zróżnicowania gospodarczo-społecznego mieszkańców Świątkowic na ich stosunek do ziemi*, [w:] *Stosunek mieszkańców wsi kujawskiej do ziemi*, Łódź 1974, s. 78-109.

KULESZA-ZAKRZEWSKA T.

1974 *Stosunek do ziemi jako podstawy bytu i warunków życiowych we wsi Orle*, [w:] *Stosunek mieszkańców...*, s. 48-77.

LECHOWA I.

1960 *Ekonomiczne i społeczne podstawy tkactwa chałupniczego w Dłutowie (woj. łódzkie)*, ŁSE, t. 2, s. 5-44.

SRENIOWSKI J.

1974 *Współczesne zróżnicowanie społeczno-kulturowe wsi Smitowice w związku z różnymi tradycjami posiadania ziemi*, [w:] *Stosunek mieszkańców...*, s. 110-145.

WIERUSZEWSKA-ADAMCZYK M.

1966 *Obrzędy recepcyjne wieku dojrzałego w Bełchatowskim*, ŁSE, t. 8, s. 25-82.

1971 *Sankcje systemu kontroli społecznej wobec rodziny wiejskiej*, ŁSE, t. 13.

ZAWISTOWICZ-ADAMSKA K.

1948/9 *Obrzędy weselne*, „Łódź teatralna”, t. 3, z. 3.

ZAWISTOWICZ-KINTOPFOWA K. [ADAMSKA]

1929 *Zawarcie małżeństwa przez kupno w polskich obrzędach weselnych*, Kraków.

1974 *Więź społeczna i systemy uzależnień w strukturze polskiej wsi*, [w:] *Stowarzyszenie społeczne jako środowisko wychowawcze*, Warszawa, s. 53-89.